

<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание“

Academic Publishing House "Talent"
University of Agribusiness and Rural Development - Bulgaria

Академично издателство „Талант“
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

NEOLIBERALISM AND THE STATE ROLE IN ECONOMY

Ognyana Stoichkova

University of Agribusiness and Rural Development – Plovdiv, Bulgaria

Key words:

Neoliberalism
economic crisis
neoconservatism
poverty
state regulation in economy

Abstract

Discussions on the fight against the crisis began in 2008 are still not ceasing. There are opposing views - most analysts emphasize the negative consequences of the crisis, while many opinions shared the other side of the coin - the possibility to review ways of developing the economy, to reform the political and economic model of Western civilization, which academics get neoliberal name. Most often these circles who are trying to overcome the crisis seek to restore the status quo before the crisis. These are pyramid schemes and stock exchanges, opportunities to make money without coverage, pointless unlimited consumption, disastrous gulf between poverty and wealth.

Trying to beat the crisis only extends the global stagnation and away final collapse of neoliberalism. The crisis has put a big black dot in the neoliberal development of humanity in the late twentieth century and early twenty-first century a need for adequate measures and actions to address the shortcomings of neoliberalism and giving the due role of the state in the economy.

НЕОЛИБЕРАЛИЗМЪТ И РОЛЯТА НА ДЪРЖАВАТА В ИКОНОМИКАТА

Огняна Стоичкова

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Ключови думи:

неолиберализъм
икономическа криза
неоконсерватизъм
бедност
държавно регулиране на
икономиката

Резюме

Дискусиите за преодоляването на започналата през 2008 г. криза все още продължават. Има противоположни становища – повечето аналитици подчертават отрицателните последици от кризата, но много мнения споделят другата страна на монетата – възможността да се открият начини за развитие на икономиката, да се реформира политическия и икономическия модел на Западната цивилизация, която академиците означават като неолиберална. Много често тези кръгове, които опитват изход от кризата, търсят възстановяване на статуса преди кризата. Това са пирамидални схеми и борсови трансакции, възможности за правене на пари без покритие, безсмислена неограничена консумация, катастрофална пропаст между бедност и благосъстояние. Опитите да се пребори кризата само разширяват глобалната стагнация и отдалечават финалния колапс на неолиберализма. Кризата поставя голяма черна точка на неолибералното развитие на човечеството в края на ХХ и началото на ХХІ век и поражда нужда за адекватни мерки и действия за адресиране на недостатъците на неолиберализма и отдаване на полагаемата се роля на държавата в икономиката.

Либерализмът като икономическа теория

Либерализмът в учебниците се представя като чисто икономическа теория. Началото си води от правото с обосноваване на наличието у всеки индивид на естествени и неотменни права на живот и свобода, на собственост и сигурност. Впоследствие

либерализмът се развива като комплексно учение за свободата, превръща се в политическа идеология, научна доктрина, начин на мислене, включително и в икономическата област. Основното в икономическия либерализъм е утвърждаването на свободата на пазара. Отстраняването на държавата от

икономическите процеси според либералите дава истинска свобода на играчите на пазара, където всеки се ръководи от своя икономически интерес. В основата стои принципът на „невидимата ръка“, която не само, че води до удовлетворяване на индивидуалния икономически интерес, но заедно с това съдейства за нарастване на общественото благосъстояние. По известната метафора на Адам Смит държавата трябва да се задоволи със скромната роля на „нощен пазач“.

През втората половина на XIX век възгледите за отстраняването на държавата от регулативната й роля достигат своя апогей. Факторите на производството започват да се концентрират в ръцете на група изключително мощни монополи, инструментите на конкуренцията не са в състояние да действат поради монополизацията на икономиката. Пазарната свобода довежда до концентрация и централизация на капитала в ръцете на ограничен кръг фирми и до деформация на пазара. В същото време, общото състояние на икономиката все повече зависи от финансовия сектор, където набират влияние борсовите спекулативни операции.

Най-сериозният удар върху либералното развитие на икономиката е нанесен с борсовия крах на Уол Стрийт на 29 октомври 1929 година. Най-голямата световна икономическа криза на XX век се разразява в периода 1929-1933 г., останала в историята като Великата депресия. Въпреки всички твърдения на либералните теоретици, инструментите за саморегулиране на пазара не могат да се проявят и „невидимата ръка“ се оказва безсилна. Така през 30-те години на XX век приключва епохата на чистия либерализъм. Възниква теорията за „социалния либерализъм“, според който държавното регулиране на икономиката се разпростира над финансите и банковия сектор и се проявява в ограничението на пазарната свобода, в борбата с монополите, в социалната защита на населението, преразпределение на доходите в полза на бедните слоеве на обществото.

Социалният либерализъм стана основа на т.н. „нов курс“, провъзгласен от президента на САЩ Франклин Рузвелт. В основата на това направление стои убеждението, че бедните хора не могат да бъдат свободни и поради това социалната справедливост трябва да бъде реална цел, а не призрачен идеал.

Новата американска доктрина обединява класическия либерализъм със социалистическите идеи (по-точно със социалдемократическите). Социалният либерализъм установява хармоничен паритет между индивидуалния интерес и социалните, държавни потребности, получавайки особено разпространение в годините след Втората световна война, които се характеризират с период на невиджан икономически растеж. Значителните държавни инвестиции в инфраструктурата, борбата с бедността и безработицата довеждат до по-високо

качество на живот на хората в развитите страни. Появяват се такива феномени, като „социалната държава“ и „държавата на общото благосъстояние“. В края на 60-те години „социалният либерализъм“ започва да се пропуква поради редица фактори, довели да ръст на инфлацията и безработицата. Корпорациите и икономическият елит са много недоволни от намесата на държавата в икономическия живот.

През 70-те години на XX век, при финансовата подкрепа на крупните корпорации, стана популярно учението на неолиберализма, проповядвано от обществото „Мон Пелерин“ (и неговите разклонения - „Institute of Economic Affairs“ в Лондон и „Heritage Foundation“ във Вашингтон). Това общество е представено от такива имена като Фридрих фон Хайек, Людвиг фон Мизес, Милтън Фридман, философът Карл Попър. Неолибералната доктрина изповядва принципно противоположни позиции на социалния либерализъм и на теорията на Джон М. Кейнс за държавното регулиране на икономиката.

Неолибералният обрат, който се проявява през 1979 г. в САЩ и Великобритания с идването на власт на Маргарет Тачър, е съпроводен с кардиналните изменения в политиката на Федералната резервна система на САЩ при администрацията на президента Картър. Окончателно неолибералната революция в САЩ побеждава с избирането на президента Роналд Рейгън.

С помощта на международните финансови институции, като МВФ, Световната банка и Световната търговска организация, неолибералната политика е разпространена в повечето страни в света, въпреки че някои страни, такива като Китай, Швеция, Полша, допускат само частична неолиберализация, отчитайки собствените си интереси. Неолиберализмът се превръща в основен начин на мислене в света.

Неолиберализмът – отрицание на кейнсианството

Неолиберализмът е такава политико-икономическа теория, която в развитите страни довежда до връщане към формите на общественно-икономическа организация, която съществува до Великата депресия. Основополагащ постулат на неолиберализма е абсолютната икономическа свобода и неприкосновеност на свободния пазар. Държавата минимизира своята намеса в икономическите и финансовите процеси. Кейнсианската политика е заменена от монетаризма. Основна задача за държавата се превръща борбата с инфлацията и поддържане на деловия климат, а не социалната справедливост и пълна заетост в икономиката. Хората сами поемат отговорността за своите действия и благосъстояние. Този принцип се разпространява върху социалното осигуряване, образованието, медицинското обслужване и пенсионното осигуряване.

Неолиберализмът освобождава банковата система и максималната приватизация на активите във всички сфери на икономиката и социалния живот. В частни ръце се оказват държавни производствени предприятия, болници, университети, училища и дори военни обекти. В същото време държавата трябва да бъде мощна, за да защити правото на частната собственост, капитала и неговите интереси както вътре в страната, така и извън пределите ѝ.

В качеството на основа на социалните отношения в неолибералния свят разпространение придобива контрактната форма, която носи краткосрочен характер и има парично измерение. Предмет на договорите стават не само стоките и услугите, но и здравето, честта, сексуалността и майчинството.

По мнението на неолибералите, всяко действие на хората може да бъде вписано в системата на пазарните отношения. Всичко се продава и всичко се купува. Както посочва известният изследовател на неолиберализма професор Дейвид Харви (Харви, 2007, стр. 217): пазарната размяна в неолибералния свят е в основа на системата от етични норми. Д. Харви цитира Дж. Стиглиц, който възкликва: „какъв странен свят (...) бедните фактически издържат богатите“. На повърхността като че ли неолибералният обрат в света довежда до един привлекателен свят на разкош и потребление. Вече се вижда - днешните резултати от неолиберализма не могат повече да бъдат скривани от широката общественост.

Последствията от неолибералната политика

На първо място неолиберализмът обуславя намаляване на данъчното облагане за икономическия елит на обществото. Например, в САЩ данъкът върху наследствата е сведен до минимум, максималният размер на данъка върху печалбата е намален от 70% до 28%. В същото време данъкът върху дохода се запазва неизменен. Икономическият елит получава възможност да натрупа богатство, а благосъстоянието на хората, за които единствен доход е работната заплата, непрекъснато спада. В САЩ равнището на работна заплата до 1980 година е било съизмеримо с жизнения минимум, докато през 1990 година, след неолибералния обрат е било с 30% под жизнения минимум.

В 1978 година 0,1% от най-богатите хора в САЩ са получавали 2% от националния доход. В резултат на данъчната реформа от 1986 г. максималната ставка на подоходния данък в САЩ пада до 40%. Започват да растат доходите на висшите мениджъри. През последните десет години в САЩ около 32 000 души контролират 11% от националното богатство (Доклад на ОИСР за 2014 г.). Ако в началото на 1970 година средната работна заплата на един топ-мениджър е била 30 пъти по-висока от заплатата на работника, то до 2000 година разрывът между тях достига 500 пъти. Аналогична е ситуацията във

Великобритания, където от 1982 година 1% от най-богатите хора удвояват своя дял в националния доход на страната от 6,5% до 13%.

Либерализмът в България се утвърждава като водещ при създаването и изграждането на политическите партии. Появата на либералните идеи се оказва психологическа и обществена потребност за населението в годините на промяната. Но това са и годините, в които липсва устойчив демократичен модел на управление. В резултат на прилагания модел в България лицата, които имат доход под линията на бедността, през 2012 г. възлизат на 1558800 (<http://www.ngogrants.bg/>).

Неолиберализмът довежда до невиджано доминиране на финансовия сектор в икономиката. Цената на акциите, а не производството, стават основен критерий за резултативността на икономическата дейност на корпорациите. Ако през 1983 година съвкупният дневен обем на финансовите операции на международните пазари е бил 2,3 млрд. долара, то през 2001 година този обем нараства до 130 млрд. дол.

Финансовата помощ, която МВФ обикновено предоставя, е срещу разрушителни неолиберални реформи в съответната страна. Пример в това отношение са Мексико, Аржентина, Бразилия и много други страни. В същото време, за да се получат кредити от международните финансови институции страната трябва да има в достатъчно количество златно-валутни резерви, вложени например в държавни облигации на САЩ. По този начин разликата между лихвените проценти по кредитите (12%) и лихвените проценти по облигациите (4%) осигурява значителен поток от средства в страната-кредитор от страната, която получава средствата.

Потребителската неолиберална култура води до ускорено изтощаване на природните ресурси. Това е резултат от в пъти увеличеното потребление в сравнение с това, което е реално необходимо за удовлетворение на потребностите на всички хора на планетата.

Безконтролното използване на природните ресурси е в резултат и на общото използване на краткосрочната контрактна форма. Получавайки достъп до използване на природните ресурси, бизнесът се опитва да извлече от тях максимална полза за срока на действие на контракта, без да си дава сметка за бъдещите последици и за опазване на природата. Това е причината за хищническото унищожение на горите и добивите на полезни изкопаеми в страните, които се ръководят от неолибералните принципи.

Посочените дотук факти са доказателство за същността на неолиберализма като политико-икономическа доктрина, която чрез използване на ценностите на пазарната свобода осигурява условия за натрупване и концентрация на капитала.

Съчетанието на неолиберализма и неоконсерватизма

Социалното разслоение, обедняването на населението в неолибералните страни създава заплахата за сътресения и социални взривове, вследствие на които икономическият елит би могъл да загуби влиянието си. Освен това, в демократичните държави неолибералният ред следва да бъде одобрен от избирателите. Затова истинските цели и последици от неолиберализма следва да останат скрити. На електората трябва да се предложат други ценности.

За известно време това е картата за външната заплахата от страна комунистическите страни и бившия Съветския съюз. Това оправдава милитаризацията на икономиките, дефицитните бюджети, икономииите в социалните програми и преследване на неолибералния път, за да се дава отпор на комунистическите режими. След краха на Източния блок, неолиберализмът се обръща към консервативните ценности.

Съвременният неоконсерватизъм не противоречи на неолиберализма, единствено набляга на необходимостта от доминиращата роля на морала в качеството му на висша ценност в обществото.

По-късно съчетаването на икономическия неолиберализъм и политическия неоконсерватизъм доведе до възраждане на патриотизма, до използване на образа на врага за поддържане на социалната солидарност. Новият враг става международният тероризъм, който се проявява на 11 септември 2001 година с атаката срещу Световния търговски център в Ню Йорк и взривовете в лондонското метро през 2005 година.

Страхът от тероризма заставя обществото да се примири с неолибералния ред. По този начин, обществото приема подмяната на реалната свобода срещу на сигурността, отказвайки се от своите права. Свидетелство за това е приемането на т.нар. Патриотичен акт (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001) в САЩ. Неоконсерватизмът, основан на морала и патриотизма, е готов да приравни към терористите всеки, който поставя под съмнение справедливостта на режима или критикува властта.

Заключение

Съвременната системна криза, която е обхванала света, не е просто обикновена криза на капитализма. Тя има и друг - цивилизационен характер, и е пряк резултат от недостатъците на неолиберализма. Опитите на правителствата да се борят с кризата, означават намерение да се спаси неолибералния порядък с всичките му недостатъци.

Все повече хора разбират, че кризата даде своите уроци и те трябва да се използват за построяване на ново, по-справедливо и богато общество от това, което проповядва неолиберализмът. Пътищата за това са в следните посоки:

Първо, Правителствата трябва да разберат, че неолиберализмът е изживян етап. Саморегулацията на свободния пазар, който съществува в условията на съвършената конкуренция, реално не е възможна, защото не за всички участници на пазара има еднакво достъпна и пълна информация. Неолибералният пазар съдейства за натрупването на капитала и укрепването на властта на икономическия елит. Свободата за всеки е наивна фикция и на практика облагодетелства кръговете от икономическата върхушка в страните, провеждащи неолиберална политика, за която демократичните ценности съществуват формално.

Второ, Парите не са критерий за всички ценности. Количеството им не гарантира високото качество на живота. С краха на неолиберализма на власт трябва да се установи интелектуалният и духовен елит, който да даде възможност за хармонично развитие на народите в света.

Трето, необходимо е да се определи нов паритет на интересите между индивида, обществото и държавата. Държавата трябва да се върне към изпълняване на регулативните функции в икономиката, към осъществяване на социалните функции в обществото. Необходими са нови подходи към преразпределение на богатството в обществото. Тези процеси трябва да протекат като се отчитат недостатъците на неолиберализма. В началото на XXI столетие, както и преди 80 години, социалният либерализъм може отново да стане идейно основание за бъдеща модернизация на икономическия живот.

Четвърто, в процеса на намиране на верния път на развитие е нужен широк диалог между икономисти, философи, политолози и политици, за да се възприеме той от представителите на всички обществени пластове за икономическите действия на силната държавна администрация, които биха могли в бъдеще да осигурят необходимия климат за разцвет на свободното предприемачество и да защитят икономическата свобода на стопанските агенти.

Литература

1. Харви, Девид. Кратка история на неолиберализма. Издателство Поколение, 2007.
2. Доклад на ОИСП за 2014 г.
3. <http://www.ngogrants.bg/>.
4. USA Patriot Act: Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001.